

POLITICS

UOT 32

HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT STRATEGİYASI MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ

Mirseymur QƏNBƏRLİ
“Western Caspian” Universiteti
Bakı / AZƏRBAYCAN

mirseymur.qenberli@azertexnolayn.com

XÜLASƏ

Müstəqillik əldə etdikdən sonra cənab Heydər Əliyevin aparmış olduğu, uzunmüddətli siyasətinin başlıca aspektlərindən olan neft strategiyası hal-hazırki dövrümüzdə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə tanınmasında, öz müstəqilliyini qoruyub saxlamasında və xalqın rifahının yüksəldilməsində çox böyük rol oynamışdır. Bunun nəticəsi olaraq, müasir beynəlxalq arenada Azərbaycan Respublikası tanınmış, beynəlxalq və regional problemlərin həlli istiqamətində öz tövhələrini vermişdir.

Açar sözlər: Neft strategiyası, Əsrin müqaviləsi, H.Əliyevin neft siyasəti, Azəri, Günəşli, Çıraq neft yataqları.

НЕФТЯНАЯ СТРАТЕГИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

РЕЗЮМЕ

После принятия независимости, в настоящее время нефтяная стратегия являющаяся основным аспектом долгосрочной политики Г-на Гейдара Алиева сыграла огромную роль в признании Азербайджанской Республики на международном уровне и в повышении сохранения и благосостояния народа. В результате, признание Азербайджанской Республики на международной арене способствовало решению международных и региональных проблем.

Ключевые слова: Нефтяная стратегия; Контракта века; Нефтяная политика Гейдара Алиева; Нефтяных месторождений Азери, Гюнешли и Чираг.

HEYDAR ALIYEV'S OIL STRATEGY IN THE IMPLEMENTATION STAGE

SUMMARY

Since independence, the oil strategy that is the main aspects of a long-term policy and carried out by Mr. Heydar Aliyev plays great roles in the recognition of Azerbaijan Republic internationally in the current time, maintaining of its independence and upgrading of the welfare of the people. As a result, Azerbaijan Republic gives its contribution to the solutions of the well-known, international and regional problems in the modern international arena.

Keywords: The oil strategy; Contract of the Century; H.Aliyev's oil policy; Azeri, Guneshli and Chirag oilfields.

"Əsrin müqaviləsi" bağlandıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən mühüm problemlər sırasında hasil olunan neftin dünya bazarlarına hansı kəmərlər və hansı şərtlər daxilində çıxarılması əsas mövzulardan biri idi. Birinci müqavilə olaraq SOCAR-la Amerika Birləşmiş Ştatları, İngiltərə, Rusiya, Norveç, Türkiyə və s. Ərəbistanı ("Amoco", "Pennzoil", "Unocal", "Exxon", "Remoco", "McDermott", "Lukoil", "BP", "Statoil", "the Turkish petroleum Corporation "Delta") kimi karbohidrogen istehsalı sahəsində böyük təcrübəyə malik əsas neft şirkətləri ilə birlikdə 25 illik müddətə razılaşdırıldı. Sözü gedən müqavilənin şərtləri daha sonralar "Əsrin müqaviləsi" adı altında öz əksini tapdı. Müqaviləyə əsasən ilkin plan əsaslanaraq 25 il ərzində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda mövcud olan "Çıraq", "Azəri" neft yataqlarından neftin 500-520 milyon tonu çıxarılmışdır. Eyni zamanda prosesin həyata keçirilməsi üçün 8 milyard dollar civarında pul xərclənib. Statistika məlumatlarına uyğun olaraq demək olar ki, neft satışından yalnız Azərbaycan Respublikasının gəlir payı 30-35 milyard dollar civarında olmuşdur. Həmin müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq gəlir hesabını nəzərə alaraq 3 mənbdən qazanmaq düşünülmüşdür ki, bu da gələcək zamanda ölkənin 80-90 milyard dollar civarında gəlir götürülməsi proqnozlaşdırılmışdır [2, s.77-78].

Bu il sentyabr ayında Bakıda ölkəmiz üçün çox mühüm əhəmiyyətli bir hadisə baş vermişdir. Azərbaycan 6 ölkənin 11 şirkəti ilə 2050-ci ilə qədər "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında yenidən müqavilə başlanmışdır. Gözlənilməz olan bu hadisənin, təbii ki, dərin və tarixi kökləri mövcuddur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu razılaşma Heydər Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi sayəsində "Əsrin müqaviləsi"nin uğurla aparılması siyasətinin bir hissəsidir. Həmçinin, Azərbaycan hökuməti ilə Böyük Britaniyanın BP şirkəti başda olmaqla dünyanın böyük enerji şirkətləri arasında uzunmüddətli

əməkdaşlığın davam etdirilməsinin siyasi əsasları davam etdirildi. Keçmişdə qalan 23 il müddət ərzində əldə edilən təcrübə göstərir ki, tərəflərin bir-birinə etimadı və əməkdaşlığı davam etdirməkdə maraqlıdır. Məhz bu aspektdən nəzər salsaq, imzalanan yeni saziş Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq arenada geosiyasi nüfuzunun artması, müstəqil dövlət quruculuğu prosesinin yüksələn xətt üzrə inkişaf etdirilməsi və həmçinin dövlətimizin iqtisadi baxımından inkişafına bir çox sahələrdə hərtərəfli inkişafına təkan verəcəkdir. Məsələyə bu aspektdən yanaşmağı, analiz etməyi və bir sıra müqayisələr əsasında proqnozlar verməyə ehtiyac duyulur. Yaxın keçmişə nəzər salıb, bu prosesi aşağıdakı kimi nəzərdən keçirək.

1994- cü ilin 12-si dekabr tarixində, Heydər Əliyevin verdiyi fərman əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən "Əsrin Müqaviləsi" təstiqlənirdən dərhal sonra Azərbaycan Respublikası qanunlarına uyğun şəkildə bu saziş qüvvəyə mindi. Keçmişə nəzər salsaq bir reallıq olaraq deyə bilərik ki, "Əsrin Müqaviləsi" minlərlə sayda insanların işlə təmin olunmasında xüsusi rol oynadı və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları üçün böyük həcmdə məşğulluq imkanları yaratmış oldu. Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin sözləri ilə qeyd etsək: "Bu neft strategiyasını böyük müvəffəqiyyətlə yaratdıq və onu uzunmüddətli strategiya ilə həyata keçirməyə çalışırıq. Biz bu neft strategiyasının inkişaf istiqamətlərini hazırlamışıq. Həmçinin bu strategiyanın dövlətimizin təhlükəsizliyi və beynəlxalq nüfuzunun artırılmasında əsaslı rol oynayacağını bilirik. Biz bilirik ki, müasir və gənc ölkəmizin nəyə ehtiyacı var.

1995- ci il oktyabrın 9-da Azərbaycan Respublikasının digər dövlətlərin neft şirkətləri və tərəflərinin idarə heyətinin görüşündə Heydər Əliyev bu razılaşmaların vacibliyini və əhəmiyyətini ölkə üçün aşağıdakı kimi qiymətləndirirdi: razılaşma hazırlandığı və danışıqlar aparılan müddətdə bir ölkə prezidenti olaraq bu müqavilənin Azərbaycan Respublikasının indiki və gələcək dövrü haqqında fikirləşirdik. Hər bir kəs aydın şəkildə bilməlidir ki, gələcək naminə biz bu müqaviləni başlatmaq fikrindəyik. Müqavilənin mərhələləri olaraq bir neçə il ərzində həyata keçirmək ölkəmiz üçün çox vacibdir. Həmçinin müqavilənin həyata keçirilməsi gələcək perspektiv inkişaf üçün vacib amildir. Müqaviləni bağlayarkən biz gələcək nəsilin həyatı haqqında da düşündük".

Planın birinci mərhələsi olaraq, Əsrin müqaviləsi beynəlxalq səviyyədə müstəqil dövlətin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməsinə şərait yaratmışdı. Eyni zamanda, yüksək səviyyəli müasir texnologiyaların tətbiq edilməsi, neft sənayesinin dirçəlişi prosesi və yenidənqurma işlərinin aparılması ölkə iqtisadiyyatının çətin vəziyyətə düşməyinin qarşısını almaqla bərabər, müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Müstəqillik qazandıqdan sonra 1994-cü il sentyabrın 20-si "Əsrin müqaviləsi" imzalanan dövəmdə Azərbaycan Respublikası kasıb ölkə idi və dövlətimizin xarici valyuta ehtiyatları sıfıra bərabər tutulurdu. Bugünkü

günümüzdə, Azərbaycan Respublikasının xarici valyuta ehtiyatları 41 milyard dollardan çox hesab olunur. Dövlətimizin büdcəsi son illərdə 90-cı illərə nisbətdə 20 dəfə artmış, həmçinin iş yerlərinin ixtisarı ilə səciyyələnən müasir dövrdə ölkəmizdə isə bu göstərici tam əksinə olaraq çoxlu sayda müxtəlif iş yerlərinin açılması ilə xarakterik olmuşdur. Burada neft sektoru ilə bərabər qeyri neft sektoru da aiddir. İnsanların yaşayışının yoxsulluq səviyyəsinin göstəriciləri 45%-dən 6%-ə kimi düşmüşdür. Bütün bu qeyd olunanlar bir göstəricidir ki, ölkəmizin neft sənayesindən gələn gəlirləri sərfəli və digər sahələrin inkişafının təmin olunması üçün əsaslı rol oynayır. İlk öncə göstərilənlər sübut edir ki, inkişafın başlanması və həyata keçirilməsi istiqamətində milli lider Heydər Əliyevin neft strategiyası insanların milli maraqlarının qarşılınması prosesinə uyğun olaraq aparılır [6, s.97].

Azərbaycan Respublikasının "Yeni neft strategiyası" istiqamətində aparılan uğurlu nailiyyətləri qruplaşdıraraq aşağıda qeyd etdiyimiz istiqamətləri göstərə bilərik:

1. Respublikamızın, neft-qaz layihələrinə beynəlxalq səviyyəli neft şirkətləri və korporasiyalarının, bütünlüklə xarici işgüzar dairələrin, iri investisiya yatırımlarının edilməsi hesabına dünyanın bir sıra enerji daşıyıcıları bazarında çox önəmli amilə çevrilməsi olmuşdur; Bütövlükdə götürsək "Əsrin müqaviləsi" bağlandıqdan bugünkü günə qədər xarici neft şirkətləri ilə 25-dən çox neft müqaviləsinin razılaşması prosesi baş vermişdir. Həmin razılaşmaların yükünü olaraq Azərbaycanın neft-qaz sənayesinə təxminən 65 milyarddan çox ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyulması planlanmışdır ki, bu da respublikamızın gələcək inkişafının bir çox istiqamətlərdə şaxələnməsinin əsl təminatçısı kimi çıxış edir.
2. Azərbaycana Respublikasına məxsus olan karbohidrogen ehtiyatlarının bir sıra dünya bazarlarına sərbəst və sürətli çıxışının təmin olunması üçün ixrac boru kəmərlərinin bir sıra marşrutlar üzrə sistemləşdirilməsinin müvəffəqiyyətlə yaradılması; Hazırda hasil edilən neft Azərbaycandan üç marşrut üzrə çıxarılır: Bakı-Novorossiysk (Rusiya Federasiyasının Qara dəniz sahilindəki Novorossiysk şəhəri vasitəsilə), Bakı-Supsa (Gürcüstanın Supsa limanı vasitəsilə) və Bakı-Tibilisi-Ceyhan (Azərbaycan neftinin Xəzər dənizindən Türkiyənin Ceyhan limanına, oradan Aralıq dənizi vasitəsilə Avropa bazarlarına). İlk neft layihəsinin həyata keçirilməsi və onun dünya bazarına ixracı "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" yataqlarındakı işlərin intensivləşməsinə və Azərbaycanın karbohidrogen resurslarının işlənməsinə yeni investisiyaların cəlb olunması ilə nəticələndi. 1999-cu ilin noyabrında Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilmiş ATƏT-in Sammitində ABŞ, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan və Türkmənistanın prezidentləri tərəfindən Bakı-Tibilisi-

Ceyhan (BTC) "Əsas İxrac Neft Kəməri"nin çəkilişi haqqında dövlətlərarası Müqaviləni imzalanmasından sonra Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan Parlamentləri bu Müqaviləni ratifikasiya etdilər. 2002-ci ilin sentyabr ayında Bakı şəhərində, Səngəçal terminalında Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan prezidentlərinin iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac neft kəmərinin təməl qoyma mərasimi keçirildi və işin icrasına başlandı. Bakı-Tibilisi-Ceyhanın Azərbaycan hissəsinin Gürcüstan hissəsi ilə birləşdirilməsi 2004-cü ilin oktyabrında həyata keçirildi [10, s. 112-113].

3. Azərbaycanın Respublikasının aparılan enerji siyasəti nəticəsində karbohidrogen ehtiyatlarından əldə olunan gəlirlərin gələcək nəsillərə ötürülməsi, həmçinin bu gəlirlərdən ölkəmizin sosial ehtiyaclarının həll olunması istiqamətində istifadə etmək, eyni zamanda iqtisadi tərəqqi və inkişaf tələblərini nəzərə almaqla, günümüzün nəsillər üçün məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsi.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məqsədlərə nail olmaq üçün 1999-cu il 29 dekabrında ümummilli lider Heydər Əliyev "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun yaradılması haqqında" fərman vermişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu fəaliyyətə başladığı gündən etibarən bu günki günə qədər həmin fonda bir neçə milyard ABŞ dolları məbləğində vəsait daxil edərək bilməmişdir [7, s. 18-19].

4. Ölkəmizin neft strategiyasının həyata keçirilməsində müsbət cəhətlərdən biri də Qərbi ölkələrinin müasir və qabaqcıl texnika-texnologiyasının ölkəmizə gətirilməsi və tətbiq olunması olmuşdur;

Bu mövzuda xüsusi ilə vurğulamaq istərdim ki, bu tikililərdə və yataqların işlənilməsində, qazmada və istismarda tətbiq olunan yeni texnologiya və avadanlıqlar neft sənayesinin bir çox sahələrində öz pozitiv təsir imkanlarını göstərmiş və müttəriqqi tərəqqiyə nail olunub.

Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyi istiqamətində neft strategiyamızın hansı dərəcədə əhəmiyyətli və həssas bir mövzu olması bizim üçün çox vacib məsələlərdən biridir. Dünyanın beynəlxalq təhlükəsizlik məsələlərinə nəzər salsaq, müasir geosiyasi xəritədə əsas təsir faktorlarından biri də karbohidrogen ehtiyatlarının təhlükəsiz yollarla dünya bazarlarına çıxarılması prosesidir. Bu kontekstdən olan Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoruna məxsus karbohidrogen ehtiyatlarının - neft və qazın ixrac istiqamətləri, hansı ölkələrin ərazilərindən keçərək daşınma məsələləri müasir geosiyasi və geoiqtisadi problemlərin tam olaraq mərkəzində qərarlaşmışdır. Region dövlətləri ilə bərabər - Rusiya, İran, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna, eyni zamanda aparıcı güc dövlətləri hesab olunan - Amerika Birləşmiş Ştatları, Avropa İttifaqı ölkələri, Çin, Yaponiya, eyni zamanda əsas neft istehsal edən dövlətlər olan - Fars körfəzi dövlətləri, Norveç, Venesuela və digərlərinin maraqları mütləq qaydada beynəlxalq arenada təmsil olunmuşdur. Qeyd edilən dövlətlərin bir

qismi neft kəmərlərini öz ərazisindən keçirməklə tranzit maraqlarını təmin etmiş olduğu təqdirdə, digər qismi onun hansı marşrutla - hansı bazara axacağı ilə özünün satış bazarında yaranacaq rəqabətə olacaq maraqlarını, üçüncü qrupa daxil olan dövlətlər isə öz ölkələri üçün daha ucuz, təhlükəsiz və sabit enerji yataqlarını davamlı təmin etmək maraqlarını, digər bir qrup dövlətlər isə sərvətlərini dünya bazarlarına daha sərfəli və müstəqil formada çıxarmaqla öz milli dövlətçilik maraqları və maddi problemlərinin həll etmək marağındadırlar.

Milli dövlətçilik fəlsəfəsi baxımından "Əsrin müqaviləsi"nin başlıca ana xəttini təşkil edən yuxarıda qeyd etdiyimiz siyasi məqamlar üzərində geniş şəkildə qalmağa ehtiyac duyulur. Əsas məsələlərdən biri də odur ki, Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ölkəmizin yüksək neft ehtiyatlarına malik olması ümumi anlamda ölkənin zəngin olması anlamına gəlməz. Bugünkü zamanımızda hegemon dövlətlər arasında gedən nüfuz və maraq savaşı hər hansı bir diqqətsizlik və ehtiyatsızlıqdan atılmış səhv addım ucbatından bu əldə olunan zənginliyi qısa bir vaxt ərzində problemə çevirə bilər. Karbohidrogen yataqları ilə zəngin olan ərəb ölkələrinin bir neçəsində baş verən proseslər bunun bariz nümunəsidir. Bu dövlətlərdə müharibə, ixtilaf, silahlı toqquşmaların ardı-arası demək olar ki kəsilmək bilmir. Bütün bunlarla bərabər, onların dövlətçiliyi də həmçinin ciddi təhlükə altında olaraq qalır.

Günümüzdə ölkəmiz üçün geoiqtisadi və geosiyasi aspektdə əhəmiyyətli dərəcədə mövcud olan bir məsələni xüsusilə nəzərdən keçirmək istərdim. Dünyanın bir çox müxtəlif aparıcı analitik mərkəzləri uzunmüddətli inkişaf proqnozları verərkən, o cümlədən 2050-ci ilə aid olan proqnozları göstərəkən, bir sıra ölkələrin reyting göstəricilərini hazırlayır, həmçinin onları sıralamağa cəhd edirlər. Bir sıra faktorları nəzərə alaraq ölkələrin inkişaf perspektivləri barədə proqnozlar verməyə çalışırlar. Bu proqnozlarda adətən üzrə Rusiya, Türkiyə, Çin, Braziliya, Meksika kimi ölkələrin sürətlə inkişaf edəcəyindən söhbət açılır. Bununla bərabər eyni zamanda adları qeyd edilən ölkələrin belə 2050-ci ilə qədər işləyəcək hər hansı bir layihələri yoxdur. Doğrudur, Rusiyanın Çinlə, yaxud Türkiyənin Rusiya və Çinlə uzunmüddətli proqramları mövcuddur. Lakin konkret rəqəmlər üzrə, mərhələ-mərhələ hansı işlərin həyata keçiriləcəyi və ondan nə qədər gəlir əldə ediləcəyi barədə informasiyalar mövcud deyildir.

Dövlətimizin isə milyardlarla ABŞ dolları həcmində gəlir gətirəcəyi konkret beynəlxalq müqaviləyə imza atmışdır. "Yeni əsrin müqaviləsi"nin razılaşmalarına əsasən, şirkətlər Azərbaycana 40 milyard dollardan çox sərmayə yatırırırlar. Zamanı da nəzərə alsaq, vurğulaya bilərik ki, bu göstəricilər kiçik rəqəm deyildir. Daha çox nailiyyətlərə yol açacaq bir reallıqdır. Ölkəmiz bundan sonrakı illər də belə sürətlə və qətiyyətlə inkişaf edəcəyinin faktiki göstəricisidir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan tarixi. VII cild. Bakı, 2003
2. Азери", "Чираг" и глубоководная часть "Гюнешли", как новый объект мировой политики // Нефть и капитал, 1995, №1.
3. Əliyev Ş. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, 1997-2010
4. Алиев Г.А. Результат продуманной и дальновидной политики нашего государства // Возрождение - XXI век. 1999, №19
5. Алиев Г.А. Международное значение «Контракта века» // Возрождение - XXI век. 2000, №5
6. Алиев Г.А. Новый важный шаг в успешном осуществлении новой нефтяной стратегии нашего независимого государства // Бакинский рабочий. 31 августа, 2000
7. Алиев Г.А. Нефтяная стратегия Азербайджана определена правильно, и это дает свои положительные результаты // Бакинский рабочий. 7 июня, 2001
8. Алиев Г.А. Началась новая эра нефтяной стратегии и нефтяной промышленности Азербайджана // Бакинский рабочий. 31 августа, 2001
9. Алиев Г.А. Новая нефтяная стратегия, новая нефтяная эра Азербайджана началась с «Контракта века» // Бакинский рабочий. 25 сентября, 2001
10. Алиев Г.А. США всегда поддерживают нефтяную стратегию Азербайджана // Бакинский рабочий. 7 июня, 2002